

درس آشنایی با رجال و درایه استاد سید مجتبی نورمفیدی

تاریخ: ۵ دیماه ۸۹

مصادف با: ۲۰ محرم الحرام ۱۴۳۲

جلسه: ۱۰

موضوع کلی: جوامع روایی

موضوع جزئی: کتب اربعه

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه بحث جلسه گذشته:

بحث ما در عمده ترین منابع حدیثی شیعه بود. گفتیم که منابع حدیثی شیعه در ابتدا اصول بودند که به اصول اربعه مشهور بودند و این چهار صد اصل عبارت بودند از چهار صد نوشته‌های که حاوی روایاتی بود که راویان از خود امام شنیده بودند و بر اساس ترتیب شنیدن، در این کتابها نوشته بودند لذا تبویب و دسته بندی مشخصی نداشت. از آن چهار صد اصل حدود ۱۱۶ اصل را شیخ آقا بزرگ تهرانی در کتاب الذریعه نام برده که از آن ۱۱۶ اصل کمتر از ۲۰ اصل باقی مانده است. علت عمده اینکه از اصول اربعه چیزی غیر از این تعداد کم باقی نمانده این است که وقتی جوامع روایی تدوین شد نیاز به اصول اربعه کم رنگ شد و کمکم اصول اربعه متروک و مهجور شد و مرجع مراجعه کسانی که به احادیث نیاز داشتند جوامع اصلی شد. اساس منابع حدیثی شیعه اصول اربعه بودند.

زمان تصنیف اصول اربعه:

اینکه آن اصول در چه دوره‌های تصنیف شده‌اند محل اختلاف است، معمولاً دوره تصنیف اصول اربعه را از زمان امیرالمؤمنین علی (ع) تا زمان امام عسکری (ع) نام می‌برند یعنی هر چه در این دوره نوشته شده، اصول اربعه نام دارد. شیخ مفید از کسانی است که تصریح به همین مطلب دارد، البته در دوره امام علی (ع) تا امام سجاد (ع) نوشتن محدود و پنهانی بود ولی در زمان امام باقر (ع) و امام صادق (ع) منع و محدودیتی وجود نداشت. عده‌ای عقیده دارند که دوره تصنیف اصول اربعه از زمان امام باقر (ع) تا زمان امام کاظم (ع) بوده است یعنی قبل از امام باقر (ع) چیزی به عنوان اصل نوشته نشده و بعد از امام کاظم (ع) هم دوران تدوین جوامع اولیه است. به نظر می‌رسد که دیدگاه اول به واقعیت نزدیکتر است چون نمونه‌هایی از کتابهایی که به این شکل (اصل) نوشته شده حتی از زمان خود پیامبر (ص) وجود داشته است.

اصل، کتاب، جامع:

روایات اصول بدون دستهبندی و ترتیب خاصی بوده و صرفاً بر اساس ترتیب زمانی سمع از امام معصوم (ع)، نوشته میشد. بعد از اصول اربعه نوشته‌هایی به عنوان کتاب، مطرح شد. کتاب به معنای جمع‌آوری احادیثی است که بیواسطه یا باواسطه از امام شنیده شده، البته در کتاب دستهبندی محدودی در نوشتن وجود داشته که این دستهبندی در اصل نبوده و اصول بدون هیچ ترتیب و تبویبی و فقط بر اساس ترتیب زمانی شنیدن نوشته شده، بعضی از کتاب، تعبیر به جوامع روایی اولیه میکنند ولی

واقعیت این است که اصطلاح جوامع بر کتاب اطلاق نمیشود چون جامع هر دستهبندی را شامل نمیشود و جوامع روایی کتابهایی هستند که یک نوع جامعیتی در نقل روایات دارند و تمام روایات را در بر دارند و ترتیب و تبویبی هم در آنها ذکر شده است.

پس تنظیم روایات به این ترتیب است: اصل، کتاب و جوامع روایی. گرچه بعضی به کتاب، اطلاق جوامع روایی اولیه و به کتب اربعه، اطلاق جوامع روایی ثانویه کردهاند و گفتهاند تنظیم روایات به این ترتیب است: اصل، جوامع روایی اولیه و جوامع روایی ثانویه.

جوامع روایی عبارتند از: کتابهایی که بر اساس موضوعات فقهی و یا به ترتیب حروف الفبائی، مرتب و منظم شدهاند. البته در میان جوامع روایی شیعه، تنظیم بر اساس حروف الفبائی نداریم بلکه تنظیم تمام جوامع روایی شیعی بر اساس موضوعات فقهی است لذا در مجموع، کتب اربعه به عنوان جوامع روایی اصلی شیعه شناخته میشوند.

کتب اربعه عبارتند از: تهذیب الاحکام، استبصار، منلایحضرها لفقیه و کافی.

در کنار کتب اربعه سه کتاب دیگر وجود دارد که مهم بودهاند تا جائیکه بعضی کتب اربعه را به اصول خمس و یا جوامع شش - گانه تعبیر کردهاند. یکی از آن کتابها کتاب محاسن است، که معروف است به محاسن برقی نوشته ابو جعفر احمد بن محمد خالد برقی که از اصحاب امام جواد (ع) و امام هادی (ع) است. خود احمد بن محمد بن خالد برقی ثقة میباشد ولی از راویان ضعیف هم روایت نقل کرده ولی در عین حال که از راویان ضعیف هم روایت نقل کرده از اهمیت این کتاب کم نمیکند و خود مرحوم کلینی در کتاب کافی تعداد زیادی روایت از محاسن نقل میکند. آنچه که مهم است این است که این کتاب مبنای تنظیم و تبویب کتابهای بعضی مثل شیخ صدوق بوده یعنی شیخ صدوق تنظیم کتابهایی مثل منلایحضرها لفقیه را بر اساس محاسن برقی انجام داده است. قاضی نورالله شوشتری از کسانی است که کتاب محاسن برقی را به عنوان پنجمین کتاب حدیثی شیعه در کنار کتب اربعه قرار داده است.

کتاب دیگری که در کنار کتب اربعه ذکر شده کتاب مدینهالعلم شیخ صدوق است که کسانی مثل پدر شیخ بهائی (م. ۹۸۴.ق) این کتاب را در کنار کتب اربعه قرار دادهاند، نقل است که این کتاب دو برابر کتاب منلایحضرها لفقیه بوده که الان هیچ اثری از آن کتاب نمانده است.

کتاب دیگری که به کتب اربعه ضمیمه کردهاند کتاب قربالاسناد حمیری است، قاضی نورالله شوشتری عمده کتابهای حدیثی شیعه را شش کتاب دانسته است، کتابهای اربعه و محاسن برقی و قربالاسناد حمیری.

در مورد صحت کتب اربعه دو مبنا وجود دارد:

مبنای اول: مشهور اخباریین و بسیاری از اصولیین روایات کتب اربعه را صحیح میدانند، از جمله صاحب وسائل و صاحب حدائق قائل به صحت روایات کتب اربعه هستند مطلقا. لذا قائلین به این قول صرف ذکر روایتی در این کتب را در صحت روایت کافی میدانند و سند روایت را بی نیاز از بررسی میدانند.

مبنای دوم: بعضی هم میگویند صرف ذکر روایات در کتب اربعه دال بر صحت روایات نیست و سند آن روایات باید بررسی شود. این مطلب تفصیلاً در آینده مورد بحث قرار خواهد گرفت.

نویسندگان کتب اربعه سه نفرند که به محمدون ثلاث اول مشهورند:

۱- ابوجعفر محمد بن یعقوب کلینی (م. ۳۲۵.ق).

۲- ابوجعفر محمد بن علی بن بابویه معروف به شیخ صدوق (م. ۳۸۱.ق).

۳- ابوجعفر محمد بن حسن طوسی (م. ۴۶۰.ق).

کلینی کتاب کافی را نوشته است، شیخ صدوق کتاب منلایحضره الفقیه را نوشته است و شیخ طوسی دو کتاب تهذیب و استبصار را نوشته است.

علت تدوین جوامع روایی:

الف) عدم دسترسی به امام معصوم (ع). با توجه به شروع غیبت صغری، دسترسی به امام معصوم کمکم از بین رفت لذا نیاز بود آن روایاتی که موجود است جمعآوری شود.

ب) خطر از بین رفتن احادیث، که ممکن بود احادیث به مرور زمان از بین برود و جلوگیری از این خطر انگیزهای شد برای جمعآوری احادیث.

ج) نیازهای روز افزون جامعه شیعه، پیش آمدن مسائل جدید و گسترده شدن دامنه شیعه در عالم، عامل سوم تدوین جوامع روایی میباشد.

لذا این جهات سهگانه باعث شد که فکر تدوین جوامع روایی شیعی توسط علماء شیعه ایجاد شود و شروع به تدوین جوامع روایی نمایند.

بحث جلسه آینده: بررسی کتب اربعه خواهد بود.

«والحمد لله رب العالمین»